

અમૃત 'ઘાયલ'

(જન્મ : 19-8-1916, અવસાન : 25-12-2002)

અમૃતલાલ લાલજીભાઈ ભટ્ટ 'ઘાયલ'નું વતન રાજકોટ જિલ્લાનું સરધાર છે. 'શૂળ અને શમણાં', 'રંગ', 'રૂપ', 'ઝાંય', 'અગ્નિ', તેમજ 'ગઝલ નામે સુખ' વગેરે એમના ગઝલસંગ્રહો છે. 'આઠો જામ ખુમારી'માં તેમની સમગ્ર કવિતા પ્રકાશિત થઈ છે. ગઝલકાર તરીકે તેમનું મહત્ત્વનું પ્રદાન છે. તેમને રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક એનાયત કરવામાં આવ્યો હતો.

'રસ્તો કરી જવાના' મનુષ્યની અડગ ખુમારીને વ્યક્ત કરતી ગઝલ છે. અપાર મુશ્કેલીઓમાં પણ ઈશ્વર પર શ્રદ્ધા રાખી, અડગ આત્મબળથી, દરેક પરિસ્થિતિમાં રસ્તો કરી જવાના એ આ ગઝલનું કેન્દ્રબિંદુ છે. કવિ અમૃત ઘાયલ જુદા-જુદા શેરમાં અનેક દૃષ્ટાંતો દ્વારા કાળને પણ પડકાર આપે છે. 'રસ્તો કરવો' એ અહીં વિશિષ્ટ શબ્દપ્રયોગ છે. જીવનની વિવિધ સ્થિતિમાં કેમ પાર ઊતરવું એની ખુમારીની આ ગઝલ છે.

રસ્તો નહિ જડે તો રસ્તો કરી જવાના,
થોડા અમે મૂંઝાઈ મનમાં મરી જવાના !

નિજ મસ્ત થઈ જીવન આ પૂરું કરી જવાના,
બિંદુ મહીં ડૂબીને સિંધુ તરી જવાના !

કોણે કહ્યું કે ખાલી હાથે મરી જવાના !
દુનિયાથી દિલના ચારે છેડા ભરી જવાના.

મનમાં વિચાર શું છે ? અવિરામ કંઈ દીપક છે,
પ્રકાશ આંધીઓમાં પણ પાથરી જવાના.

એક આત્મબળ અમારું દુઃખ માત્રની દવા છે,
હર ઝખ્મને નજરથી ટાંકા ભરી જવાના.

સમજો છો શું અમોને સ્વયં પ્રકાશ છીએ !
દીપક નથી અમે કે ઠાર્યા ઠરી જવાના.

અય કાળ, કંઈ નથી ભય તું થાય તે કરી લે !
ઈશ્વર સમો ધણી છે થોડા મરી જવાના !

('આઠો જામ ખુમારી'માંથી)

શબ્દ-સમજૂતી

સમાનાર્થી / શબ્દાર્થ

નિજ પોતે; સિંધુ સમુદ્ર; સમો જેવો; જખ્મ ઘાવ

વિરુદ્ધાર્થી

વિરામ અવિરામ; વિકાસ વિનાશ; ખીલવું કરમાવું; પ્રકાશ અંધકાર; ભય અભય

તળપદા શબ્દો

ખોળિયું શરીર; જડે મળે

સ્વાધ્યાય

1. પ્રશ્નની નીચે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી ખરાની (✓) નિશાની કરો :

- (1) દુનિયાથી દિલના ચારે છેડા ભરી જવાના ! એટલે...
 - (A) જગતના લોકોનો પ્રેમ પ્રાપ્ત કરવાની વાત છે.
 - (B) જગતના લોકોનો સાથ છોડી જવાના
 - (C) દુનિયાના લોકો દિલ વગરના છે.
 - (D) દિલને ચારેય છેડેથી માપવાની વાત છે.
- (2) કવિ કઈ રીતે પોતાનું જીવન પૂર્ણ કરવા ઇચ્છે છે ?
 - (A) એક નાનકડા બિંદુમાં ડૂબીને
 - (B) વિશાળ સમુદ્રમાં ડૂબીને
 - (C) બીજાની મસ્તીમાં ભળીને
 - (D) પોતાની જ મસ્તીમાં મસ્ત થઈને
- (3) કવિ દુઃખ માત્રની દવા કઈ ગણે છે ?
 - (A) ડોક્ટર લખી આપે તે
 - (B) કવિ દવા જ લેતા નથી
 - (C) કવિનું આત્મબળ
 - (D) કવિ દુઃખી જ નથી
- (4) કવિ મૃત્યુ સામે કોને પડકાર આપે છે ?
 - (A) જીવનને
 - (B) કાળને
 - (C) ભગવાનને
 - (D) ભક્તને

2. નીચેના પ્રશ્નનો બે-ત્રણ વાક્યોમાં ઉત્તર લખો :

- (1) અવિરામ દીપકના ઉદાહરણ દ્વારા કવિ શું કહેવા માગે છે ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના સાત-આઠ લીટીમાં ઉત્તર લખો :

- (1) આ કાવ્યમાં જોવા મળતી કવિની ખુમારી તમારા શબ્દોમાં વર્ણવો.
- (2) કવિ દિલમાં શું ભરી જવા ઇચ્છે છે ?

4. નીચેની કાવ્યપંક્તિ સમજાવો :

‘રસ્તો નહિ જડે તો રસ્તો કરી જવાના,
થોડા અમે મૂંઝાઈ મનમાં મરી જવાના!’

વિદ્યાર્થી-પ્રવૃત્તિ

- તમને અત્યાર સુધી કઈ-કઈ મુશ્કેલીઓ પડી એ નોંધો. પછી સહાધ્યાયી સાથે અરસપરસ તમને પડેલી મુશ્કેલીઓને તમે કઈ રીતે પાર કરી એની આ રીતે પૂર્તિ કરો. મિત્રની મુશ્કેલી જાણો અને આ રીતે એનો ઉકેલ સૂચવો.

ક્રમ	સમસ્યા	ઉકેલ	અભિવ્યક્તિ
1.	મિત્ર સાથે અબોલા થવા	રમતાં રમતાં દોસ્તી	અમે મિત્રો સાથે કદી ભલે રિસાઈ જવાના રમત-રમતમાં હાથ પકડી બુચ્ચા કરી જવાના
2.	પરીક્ષામાં નિષ્ફળતા	વધુ મહેનત	ક્યારેક અમે ભલે પાછળ પડી જવાના પણ હિંમતથી નવા ડગ ભરી આગળ વધી જવાના

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

- કવિએ મરી, તરી, ભરી, કરી, પાથરી, ખરી, ઠરી જેવા પ્રાસસભર શબ્દો આ ગઝલમાં વાપર્યા છે જે ગઝલમાં રદીફ તરીકે ઓળખાય છે. અહીં શરૂઆતની આઠ પંક્તિઓમાં ‘જવાના’ શબ્દ વપરાયો છે; જે ગઝલમાં કાફિયા કહેવાય છે તે સમજો.
- કવિએ અહીં બિંદુ-સિંધુ, ડૂબી-તરી (જવાના), ખાલી હાથે-ભરી જવાના જેવા વિરુદ્ધાર્થી શબ્દોથી રજૂઆત અસરકારક બનાવી છે.
- ગઝલની બે પંક્તિનો એક ‘શેર’ રચાય છે. દરેક ‘શેર’ એક સ્વતંત્ર વિચાર રજૂ કરે છે. અહીં જુઓ... એક ‘શેર’માં કવિ વિચારદીપકથી આંધીમાં પણ પ્રકાશ પાથરવાની વાત લઈને આવ્યા છે, તો ત્યાર પછીના ‘શેર’માં આત્મબળને દુઃખની દવા કહીને કવિ નજરથી ટાંકા ભરવાની, મદદ કરવાની વાત કહે છે. આમ બંને શેરમાં અલગ વિચારો રજૂ થયા છે.

શિક્ષકની ભૂમિકા

કાળા માથાનો માનવી જે ધારે તે કરી શકે એ વાતની પ્રતીતિ કરાવતું આ કાવ્ય ખુમારીથી કેમ જિવાય તે શીખવે છે તે વાત વિદ્યાર્થીઓને જણાવવી.

મનુષ્યજીવન અન્ય કરતાં વિશેષ એ રીતે છે કે તેને ઈશ્વરે વિશેષ શક્તિઓ આપી છે. તે શક્તિઓનો ઉપયોગ કરી જીવનને ઉન્નત બનાવવું. જેથી પોતાનો, ગામનો, દેશનો વધુ સારો વિકાસ કરવામાં તમારો બહુમૂલ્ય ફાળો આપી શકો તે વાતથી વિદ્યાર્થીઓને સતર્ક કરવા.

માનવમાંથી મહાન બનનાર વ્યક્તિઓનાં જીવનચરિત્રો રજૂ કરી વિદ્યાર્થીઓમાં ખુમારી, આત્મવિશ્વાસ, મુશ્કેલીઓ સામે ઝઝૂમી તેમાંથી માર્ગ શોધવાની સૂઝ વિકસે તેવો પ્રયત્ન કરવો અને સમાજને કંઈક વિશેષ પ્રદાન કરવા પ્રોત્સાહિત કરવા.

